

УДК 378.016:[373.2.011.3-051:001.891.72]

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-2\(2\)-385-395](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-2(2)-385-395)

Найда Руслана Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти, м. Дубно, <https://orcid.org/0000-0002-6521-8233>

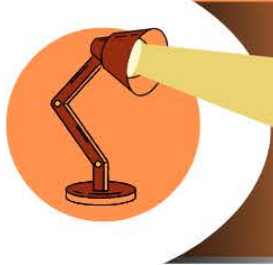
ФЕНОМЕН ОСВІТЬОГО КЛАСТЕРА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. У статті розкрито дискусійна проблема створення освітнього кластеру в умовах воєнного та повоєнного часу. Сучасні реалії інтеграції української системи освіти в європейський простір супроводжується трансформаціями, а саме, соціальними, економічними культурними, інформаційними та технологічними. Водночас модернізація освіти є складним процесом, оскільки передбачає багаторівневі трансформації освітніх систем в умовах повоєнної розбудови країни, задля її успішного провадження не можна локально змінити лише формат освітньої діяльності, необхідно трансформувати світогляд і ціннісну парадигму всіх учасників освітнього процесу. Обґрунтовано основні компоненти адаптації української освіти до європейських стандартів, що передбачає активізацію кількох кластерів, а також обґрунтування індикаторів інноваційного механізму вітчизняної освіти, яка перебуває на етапі становлення принципів антропоцентризму в освітній сфері. У ході наукового дослідження феномену освітнього кластеру в умовах суспільних трансформацій застосовано такий метод дослідження, як аналіз сучасних умов реформування вітчизняної освіти, зокрема дошкільної освіти, з погляду синхронізації освітніх систем, що передбачає багаторівневу та багатофакторну діяльність.

У статті проаналізовано розроблену законодавчу, науково-методичну базу розвитку кластерної політики в країні, яка сприяє налагодженню психолого-педагогічних, соціально-психологічних, когнітивних, комунікативних, інформаційних механізмів кластерної взаємодії суб'єктів освіти, науки та виробничої сфери з надання та споживання освітніх послуг.

З'ясовано, що в контексті таких трансформацій актуальності набувають реформаційні процеси, які натепер відбуваються у галузі дошкільної освіти. Науково обґрунтовано необхідність удосконалення системи дошкільної ланки, як-от: зацентрування уваги щодо підходів інформатизації освітнього процесу ЗДО та їх фінансування, схарактеризовано впровадження державно-приватного

партнерства, інтеграція з суміжними галузями, вдосконалення системи харчування, розроблення системи контролю та профілактики здоров'я дітей раннього та дошкільного віку, розкрито сутність створення цифрової екосистеми, впровадження альтернативних форми ЗДО, стимулювання батьківського партнерства. Підсумовано, що принципи антропоцентричності освіти, що домінують у сучасному європейському освітньому досвіді, зазначається, що людські ресурси є визначальними у здійсненні освітніх трансформацій.

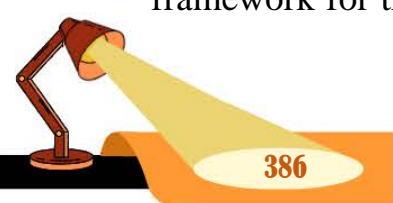
Ключові слова: освітній кластер, реформування освіти, дошкільна освіта, інтеграційний підхід, кореляційно-регресійного аналізу.

Naida Ruslana Hryhorivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool Education, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky", Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool Education, m. Dubno, <https://orcid.org/0000-0002-6521-8233>

THE PHENOMENON OF AN EDUCATIONAL CLUSTER IN THE CONTEXT OF SOCIAL TRANSFORMATIONS

Abstract. The article reveals the controversial problem of creating an educational cluster in wartime and postwar conditions. The current realities of the integration of the Ukrainian education system into the European space are accompanied by transformations, namely, social, economic, cultural, information and technological. At the same time, the modernization of education is a complex process, as it involves multi-level transformations of educational systems in the context of post-war development of the country, and for its successful implementation it is impossible to change only the format of educational activities locally, it is necessary to transform the worldview and value paradigm of all participants in the educational process. The author substantiates the main components of the adaptation of Ukrainian education to European standards, which involves the activation of several clusters, as well as the justification of indicators of the innovative mechanism of national education, which is at the stage of establishing the principles of anthropocentrism in the educational sphere. In the course of the scientific study of the phenomenon of educational cluster in the context of social transformations, the author uses such a research method as analysis of the current conditions of reforming national education, in particular preschool education, in terms of synchronization of educational systems, which involves multi-level and multi-factorial activities.

The article analyzes the developed legislative, scientific and methodological framework for the development of cluster policy in the country, which contributes

to the establishment of psychological and pedagogical, socio-psychological, cognitive, communicative, and information mechanisms of cluster interaction of subjects of education, science and production sphere in the provision and consumption of educational services.

It has been found that in the context of such transformations, the reform processes that are currently taking place in the field of preschool education are becoming relevant. The necessity of improving the preschool system is scientifically substantiated, such as: focusing on approaches to informatization of the educational process of preschool education and their financing, the introduction of public-private partnerships, integration with related industries, improvement of the nutrition system, development of a system for monitoring and preventing the health of young children and preschoolers, the essence of creating a digital ecosystem, introduction of alternative forms of preschool education, and stimulation of parental partnership is revealed. It is summarized that the principles of anthropocentricity of education, which dominate in the modern European educational experience, are dominant in the modern European educational experience, and it is noted that human resources are decisive in the implementation of educational transformations.

Keywords: educational cluster, education reform, preschool education, integration approach, correlation and regression analysis.

Постановка проблеми. Інтеграція української системи освіти в європейський простір супроводжується соціальними, економічними культурними, інформаційними та технологічними трансформаціями. Поєднати ці розрізнені елементи практично неможливо без використання процесу інтеграції. Тому синергетичні принципи взаємодії є чинником об'єднання всіх компонентів, задіяних в інтеграційних процесах освіти.

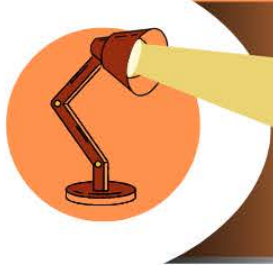
Важливим є доповнення класичних методологічних підходів інноваційними загальнонауковими методами, які актуалізують синергію науково-педагогічних та інформаційно-технологічних чинників.

Процес інтеграції передбачає широкомасштабну інформаційну підтримку науково-педагогічних, організаційних, інституційних та інших елементів освітнього процесу.

Модернізація освіти є складним процесом, оскільки передбачає багаторівневі трансформації освітніх систем. Процеси освітніх трансформацій не можуть локально змінити лише формат освітньої діяльності, трансформуючи світогляд і ціннісну парадигму всіх учасників освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть кілька країн Центральної та Східної Європи пройшли схожий шлях трансформації освітніх систем. Стратегія центральноєвропейських країн Вишеградської групи є прикладом інтеграції освітньої системи в європейський простір [19, с.184]. Деякі з цих країн є досить схожими на Україну в контексті

культурних, соціально-економічних, ментальних відправних точок, з яких вони розпочинали свою інтеграцію до європейського простору.

Однак інтеграційний досвід інших країн (навіть тих, що мають схожі з Україною характеристики) не може надати дорожню карту, яка б чітко регламентувала всі умови синхронізації освітньої діяльності. Причиною цього є те, що сучасна освітня діяльність є динамічним процесом, який характеризується багатьма змінними в освітньому, дослідницькому чи організаційному вимірах.

Тому слід звертати увагу не на дотримання кількісних показників освітньої діяльності, а на її синхронізацію із загальними європейськими принципами розвитку освіти.

Релевантною моделлю в контексті співвідношення освітніх принципів України та ЄС є модель конвергенції та формат гармонізації [8, с.38]. Інтеграція освіти охоплює всі сфери, але шляхи окремих рівнів або елементів освіти адаптуються та модернізуються по-різному.

Система освіти будувалася протягом тривалого часу і характеризується консервативністю як структурно, так і в контексті її сприйняття учасниками освітнього процесу. Тому сучасна українська освіта потребує адаптації до нових вимог. Очевидно, що цей процес також ускладнюється соціально-політичними проблемами, особливо військове вторгнення, який також потребують адаптації до соціокультурних умов. Водночас динамічність суспільного розвитку передбачає постійний рух до вдосконалення, тоді як адаптація є регресивною за своїми характеристиками.

Адаптація української освіти до європейських стандартів передбачає активізацію кількох кластерів. Одним із ключових компонентів є адаптація правових норм та принципів функціонування освітнього простору [3, с. 422]. Кластер, на думку В. Ковальчук, переважно визначається як інституція шляхом взаємодії людського капіталу, пошуку спільних інтересів, різних форм співпраці [14]. Водночас реформування освіти в сучасних динамічних умовах соціокультурного прогресу має ґрунтуватися на принципах гнучкості. Зрозуміло, що інтеграція в європейський освітній простір призведе до зміни впливу держави на освіту в Україні. Реформування освітнього простору зі зміщенням акцентів у бік посилення самоуправління є неминучим процесом трансформаційних змін [5, с. 141].

В українській освіті на зламі ХХ і ХХІ століть спостерігався певний застій [16, с.60]. У той час як шкільна або середня освіта, зорієнтована на традиційні принципи функціонування, не відчула критичного рівня шкідливого впливу регресивного розвитку, то вища освіта стала заручницею відсутності прогресивних трансформацій. Результатом цього є відсутність українських університетів у міжнародних рейтингах.

Лише в останнє десятиліття, коли європейський вектор став домінуючим в українській освіті, ситуація змінилася на краще.

Заклади вищої освіти України регулярно потрапляють до популярних університетських рейтингів. Це свідчить про декілька аспектів: по-перше, організація освітньої діяльності українських університетів співвідноситься зі світовими принципами наукової та освітньої діяльності; по-друге, переорієнтація функціонування закладів вищої освіти України не тільки формально наблизила їх до кращих світових стандартів, але й демонструє перші результати (покращення кількісних та якісних показників освітньої діяльності).

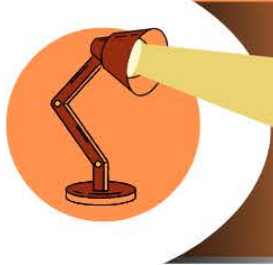
Метою статті є аналіз сучасних умов реформування вітчизняної освіти, зокрема дошкільної освіти, з погляду синхронізації освітніх систем, що передбачає багаторівневу та багатофакторну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Досвід інтеграції освітнього середовища до європейських стандартів є унікальним для України. Одним з аспектів синхронізації освітніх систем передбачає багаторівневу та багатофакторну діяльність. Нестабільність в Україні призвела до масової міграції, яка також може потенційно стати важливим чинником подальшого розвитку освіти [7, с.251]. Зрозуміло, що певна кількість дітей та молоді з України здобуває тимчасову освіту в європейських країнах. Хоча це вимушений крок, він наближає українських школярів до отримання практичного європейського освітнього досвіду. Відбувається синхронізація освітнього досвіду для студентів різних освітніх рівнів, що є ключовим чинником для змін у педагогічному, ідеологічному та ментальному вимірах. Соціокультурні чинники, характерні для сучасної української історії, роблять освітню систему релевантною до усвідомлення нового досвіду. Форс-мажорні обставини в Україні подекуди повністю змінили формат освітньої діяльності. За таких умов створюються унікальні можливості для вивчення особливостей освітнього процесу. Зокрема, дистанційний [20, с.13], змішаний, дуальний [15, с.31], цифровий [19], а також апробовано автоматизований формат освітнього процесу під час пандемії, в Україні цей формат можна вивчати в контексті повноцінної імплементації через воєнний стан та реалізації пов'язані з ним обмеження. Таким чином, цінними індикатори інноваційного механізму Українська освіта перебуває на етапі становлення принципів антропоцентризму в освітній сфері.

Соціально-економічні особливості розвитку освіти розвитку освіти завжди залишатимуться фундаментальною складовою цієї сфери [12, с.13]. Проте в європейській інтерпретації, соціально-економічне благополуччя в освітній сфері передбачає дотримання двох ключових вимог: фінансування організаційно-інституційної частини освіти та забезпечення добробуту учасників освітнього процесу. Функціональна синхронізація освіти в Україні та ЄС повинна здійснюватися в контексті кореляційно-регресійного аналізу в системі «особистість-суспільство-економіка» [6, с.1291].

Варто зазначити, що євроінтеграційна діяльність в Україні є економічно виправданою, оскільки забезпечує інвестиційну привабливість. Освітня галузь

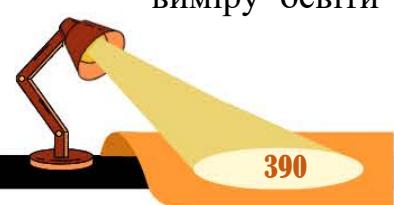
в Україні є традиційною та фінансується державою, але в європейському розумінні освіта і наука мають потенціал для досягнення певного рівня прибутковості. Звичайно, поточна соціально-економічна ситуація не дозволяє нам одразу стверджувати, що ми ввійшли в конкурентне економічне середовище. Тим не менш, європейська система освіти передбачає активне інвестування для того, щоб вивести освіту в кластер економічно конкурентоспроможних. Професіоналізм і конкуренція освітньої діяльності [4, с.413], наявність гнучких навичок дозволяє швидше адаптуватися до нових освітніх стандартів та ефективніше використовувати інноваційні елементи в процесі модернізації освіти. Поряд із фундаментальними та гнучкими навичками, особливе місце в європейській освітній дидактиці посідають креативні навички. Зважаючи на те, що європейська спільнота фокусується на людський вимір, можливість реалізації творчого потенціалу (або набуття навичок для його формування) є одним із ключових завдань [1, с.161].

Загальнолюдські цінності та мультикультуралізм є ключовими ідеологічними орієнтирами європейської системи освіти. Ці принципи набувають особливої актуальності в контексті демографічних чинників в Європі та Україні [20]. Загалом, українська освітня парадигма також дотримується цих принципів, але плюралістичні погляди не стали домінуючими. Соціально-гуманістичні концепції покликані розкрити зміст позицій усіх суб'єктів освітнього простору [13, с.439]. Людський ресурс є фундаментальним поняттям західного світу і відіграє особливу роль у соціокультурному вимірі [10]. Роль людини та її потенціалу зростає і в контексті інформаційно-технологічних загроз. Освіта є тією сферою, де людина позиціонується як світоглядний та екзистенційний елемент, що унеможливорює запобігання негативних проявів штучного інтелекту та віртуальної реальності.

Перенесення терміна «кластер» в освіту є натепер новою понятійною сферою. Концептуальними положеннями цієї моделі є «взаємодія, взаємозалежність, тісне переплетення всіх елементів, створення на виході нового конкурентоспроможного освітнього продукту» [17, с.9].

З'ясуємо визначення терміна «освітній кластер». Так, Н. Любченко визначає освітній кластер як «об'єднання під егідою провідного галузевого ЗВО закладів початкової, середньої, професійної освіти, профільних шкіл, базових підприємств, основних замовників і споживачів» [17, с.12]. Водночас М. Портер зазначає, що освітній кластер забезпечує специфічний продукт, який є результатом його діяльності та конкурентоспроможним на ринку праці [9]. Головним продуктом в освітньому кластері є освітні послуги, що зорієнтовані на формування професійних компетентностей особистості, «здатної до конкуренції в постійно мінливих умовах кон'юнктури ринку» [17].

Освітній кластер ментальних та світоглядних елементів людського виміру освіти є особливо дискусійним. Суперечливим є блок ментально-

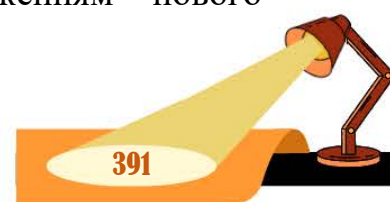

світоглядних елементів людського виміру освіти. Якщо організаційні та інституційні параметри освіти можуть бути відносно швидко трансформовані відповідно до новими вимогами, то ідеологічні орієнтири мають оновлюватися в суспільній свідомості, що є набагато складнішим процесом. Такі трансформації зазвичай тривають довго, часто залишаючи по собі чимало упереджень. Однак, зважаючи на суспільно-політичну ситуацію, яка склалася в реаліях сьогодення (військова агресія), українці мають сильне бажання розірвати будь-які зв'язки з попереднім світоглядом і прийняти нові ідеї та ментальні переконання.

Розроблення законодавчої, науково-методичної баз розвитку кластерної політики в країні сприятимуть налагодженню психолого-педагогічних, соціально-психологічних, когнітивних, комунікативних, інформаційних механізмів «кластерної взаємодії суб'єктів освіти, науки та виробничої сфери з надання та споживання освітніх послуг».

Очікуваними результатами створення освітнього кластера у системі дошкільної освіти можуть бути підготовка здобувачів освіти у ЗФПО,ЗВО, підвищення кваліфікації та стажування фахівців, створення держаних й недержавних організацій для розроблення та впровадження наукових досліджень; розширення спектру освітніх послуг в контексті орієнтування на головного суб'єкта дошкільної системи освіти – дитину-вихованця; підготовка пропозицій щодо законодавчої бази про формування кластерних механізмів взаємодії закладів освіти та інших суб'єктів освітньої, наукової та виробничої сфер щодо розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку на засадах соціального партнерства тощо.

В контексті таких трансформацій актуальності набувають реформаційні процеси, які натепер відбуваються у галузі дошкільної освіти. Розроблені державотворчі та концептуальні документи пропонують низку стратегій, що передбачають удосконалення системи дошкільної ланки, як-от: зацентрування уваги щодо підходів інформатизації освітнього процесу ЗДО та їх фінансування, впровадження державно-приватного партнерства, інтеграція з суміжними галузями, вдосконалення системи харчування, розроблення системи контролю та профілактики здоров'я дітей раннього та дошкільного віку, створення цифрової екосистеми, впровадження альтернативних форми ЗДО, стимулювання батьківського партнерства. Безумовно домінувальним вектором у цьому процесі є розроблення нових підходів щодо розвитку, виховання та навчання дітей раннього та дошкільного віку. Важливо відмітити, що трансформація галузі дошкільної освіти в сучасних умовах відбувається із врахування того досвіду, напрацювань, результатів наукових досліджень, що уже у галузі дошкільної освіти. Відзначимо, що потреба в розробленні нових підходів до раннього розвитку та дошкільної освіти дітей зумовлена науково-технологічним процесом та народженням нового

покоління «дітей епохи змін». Так, Вільям Штраус і Ніл Хоув в кінці ХХ століття створили теорію поколінь як «сукупності всіх людей, народжених в проміжок часу, що становить приблизно 20 років» [2]. Дослідники зазначали, що «представники одного покоління належать до однієї історичної епохи, мають подібні моделі поведінки та цінності, що спричинено історичними обставинами» [2]. Відповідно до створеної періодизації поколінь, натепер народжуються діти, які можемо віднести до поколінням Альфа (2015-2035р.р.), взаємодія з ними вимагає від сучасного педагога формування нових професійних компетентностей.

Отож, застосування потенціалу освітнього кластеру сприятиме інноваційному розвиткові галузі, зокрема, дошкільної, підвищенню конкурентоспроможності економіки України. Однак дисемінація досвіду створення освітнього кластеру має бути обґрунтованою і виваженою, оскільки «новий виток розвитку української освіти повинен мати належне наукове обґрунтування змін»[18].

Висновки. Обов'язковою умовою освітнього процесу є його безперервність, тому будь-які зміни мають бути узгоджені та верифіковані, щоб не заблокувати процес освітньої діяльності.

Культурно-історичні реалії сьогодення, які виражаються в євроінтеграційних прагненнях та інноваційних процесах в освіті, вимагають дотримання стандартів якості освіти та людського виміру цієї сфери суспільної діяльності.

На сьогодні в Україні сформована чітка політична воля до європейської інтеграції та домінуюча громадська думка щодо доцільності цього процесу - залишається чітко дотримуватися шляхів і механізмів адаптації та модернізації освіти для швидкого та ефективного переходу до європейських освітніх стандартів.

Основне навантаження зараз лягає на учасників освітнього процесу – вихователів, вчителів, науковців, викладачів та здобувачів освіти. Враховуючи принципи антропоцентричності освіти, що домінують у сучасному європейському освітньому досвіді, зазначається, що людські ресурси є визначальними у здійсненні освітніх трансформацій. Це означає, що освітні механізми та інструменти є лише засобами, за допомогою яких досягається поставлена мета освітньої діяльності.

Перехід від звичного світогляду і менталітету «освіта для освіти» до прогресивного європейського принципу «освіта для людини» є ключовим вектором трансформації сучасної української освіти на її інтеграційному шляху.

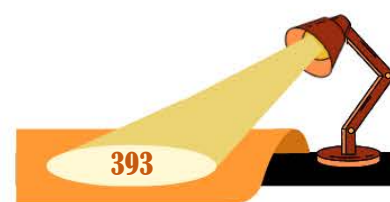
Література:

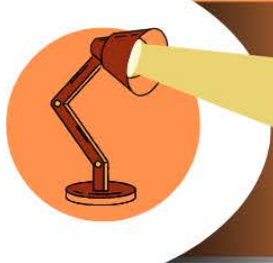
1. Boichenko M.; Kozlova T.; Kulichenko A.; Shramko R.; Polyezhayev Y. Creative activity at higher education institutions: Ukrainian pedagogical overview. Amazonia Investiga, v. 11, n. 59. 2022, p. 161-171. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.15>

2. Howe N., Strauss W. Generations: The history of America's future, 1584 to 2069. New York: William Morrow and Co, 1991. 538 p. <http://212.111.199.131/jspui/bitstream/123456789/1990/1/Bannikova%20Mikhayleva.pdf>
3. Kidalov, S.; Vitiv, V.; Golovko, L.; Ladychenko, V. Legal Regulation of Waste Management in Ukraine on the Way to European Integration. *European Journal of Sustainable Development*, v. 9, n. 2, 2020, p. 422. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p422>
4. Kolesnik, K.; Oliinyk, N.; Komarivska, N.; Kazmirchuk, N.; Imber, V. FutureTeacher Soft Skills Development in the Context of Ukraine's Integration into the European Higher Education Area. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, v. 22, n. 2, 2023, p. 413-431. <https://doi.org/10.26803/ijlter.22.2.23>
5. Kvit, S. Higher Education in Ukraine in the Time of Independence: Between Brownian Motion and Revolutionary Reform. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, v. 7, 2020, p. 141-159. <https://doi.org/10.18523/kmhj219666.2020-7.141-159>
6. Markina, I.; Chykurkova, A.; Dudziak, O.; Opaliuk, T.; Dobrenko, I. Globalization-induced changes in higher education management in Ukraine. *International Journal of Educational Management*, v. 33, n. 6, 2019, p. 1291- 1302. <https://doi.org/10.1108/IJEM-01-2019-0037>
7. Morrice, L. Will the war in Ukraine be a pivotal moment for refugee education in Europe? *International Journal of Lifelong Education*, v. 41, n. 3, 2022, p. 251- 256. <https://doi.org/10.1080/02601370.2022.2079260>
8. Pogrebnyak, V. ; Dashkovska, O. ; Melnyk, O. Ukrainian Higher Education: European Integration Progress. *Problems of Education*, v. 1, n. 98, 2023, p. 38-61. <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-98.2023.03>
9. Porter M., Ketelhohn N., Artiganave A., Kelly J., Krasniqi M., Gi M. T. P., Zhang L. The Massachusetts Higher Education and Knowledge Cluster: The Microeconomics of Competitiveness, 2010, p.30
10. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y., Kdyrova I. The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*. 2022.№ 2(3). P. 13-22. DOI: 10.57125/FED/2022.10.11.30
11. Баннікова К. Потенціал організаційної культури в управлінні людськими ресурсами міжнародних компаній. Харків: Видавничий дім "НУА". 2019.
12. Бондаренко В., Семенова А. Цільові орієнтири стратегічного розвитку освітньої політики України в умовах інтеграції до європейського освітнього простору освітньої політики України в умовах інтеграції до європейського освітнього простору: соціальні та особистісні виміри освітній простір: соціальний та особистісний виміри культурно-історичної цілісності. *Освіта: Сучасні дискурси*, т. 3, 2020, с. 13-26. <https://doi.org/10.37472/2617-310>
13. Глебова, Н., Олексенко, К., Олексенко, Р., Афанасьєва, Л. Суб'єктні аспекти соціологічного супроводу процесу підготовки сучасного вчителя в контексті розбудови нової української школи. *Лінгвістика і культура Review*, v. 5, n. S1, 2021, с. 439-450. <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS1.1427>
14. Ковальчук В. А. Сутність поняття кластерного механізму [електронний ресурс] *Економічний вісник Донбасу: науковий журнал*. Донецьк : Альма-матер. 2013. № 3(33). С. 202-206. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_3_28pdf
15. Лещаченко Т. Аналіз зарубіжного досвіду впровадження дуальної форми освіти та доступності її в Україні. *Технологія аудиту та резерви виробництва*, т. 3, № 47, 2019, с. 31-38.
16. Луговий, В., Слюсаренко, О., Таланова, Ж. Рейтинг та розвиток університетів: виклики та можливості для України. *Освіта: Сучасні дискурси*, вип. 2, 2019, с. 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>

17. Любченко Н. Потенціал освітнього кластера як ресурс інноваційного розвитку системи освіти в умовах суспільних трансформацій, С.9 http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2017/%D0%9B%D0%AE%D0%91%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf

18. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [електронний ресурс] / Нац. акад. пед. наук України ; редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови) ; за заг. ред. В. Г. Кременя. К. : Пед. думка, 2016. — 448 с. (До 25-річчя незалежності України). Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/166230/1/nac%20dopovid%202016.indd%20smal.pdf>

19. Росіхіна, Г.; Росіхін, В.; Кагановська, Т. Проблеми оцифрування освіти в Україні. Цифровізація освіти в Україні. *Досягнення в економіці, бізнесі та управлінні Research*, 105, 2019. <https://doi.org/10.2991/iscde-19.2019.144>

20. Цимбаленко Н., Тарасенко І., Беялов Т. Вплив демографічних процесів на формування студентства в Україні. *Revista Espacios*, 2019, v. 40, n.

References:

1. Boichenko, M.; Kozlova, T.; Kulichenko, A.; Shramko, R.; Polyezhayev, Y. (2022) Creative activity at higher education institutions: Ukrainian pedagogical overview. *Amazonia Investiga*, v. 11, n. 59, p. 161-171. [in Ukrainian].

2. Howe, N., Strauss, W. (1991) *Generations: The history of America's future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow and Co. 538 p. [in USA].

3. Kidalov, S.; VITiv, V.; Golovko, L.; Ladychenko, V. (2020) Legal Regulation of Waste Management in Ukraine on the Way to European Integration. *European Journal of Sustainable Development*, v. 9, n. 2, p. 422. [in Ukrainian].

4. Kolesnik, K.; Oliinyk, N.; Komarivska, N.; Kazmirchuk, N.; Imber, V. (2023) FutureTeacher Soft Skills Development in the Context of Ukraine's Integration into the European Higher Education Area. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, v. 22, n. 2, p. 413-431. [in Ukrainian].

5. Kvit, S. (2020) Higher Education in Ukraine in the Time of Independence: Between Brownian Motion and Revolutionary Reform. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, v. 7, p. 141-159. [in Ukrainian].

6. Markina, I.; Chykurkova, A.; Dudziak, O.; Opaliuk, T.; Dobrenko, I. (2019) Globalization-induced changes in higher education management in Ukraine. *International Journal of Educational Management*, v. 33, n. 6, p. 1291- 1302. [in Ukrainian].

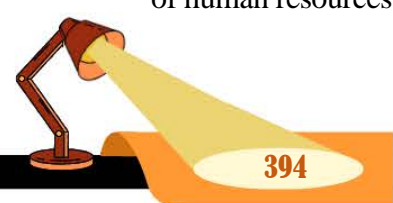
7. Morrice, L. (2022) Will the war in Ukraine be a pivotal moment for refugee education in Europe? *International Journal of Lifelong Education*, v. 41, n. 3, p. 251- 256. [in Ukrainian].

8. Pogrebnyak, V.; Dashkovska, O.; Melnyk, O. (2023) Ukrainian Higher Education: European Integration Progress. *Problems of Education*, v. 1, n. 98, p. 38-61. [in Ukrainian].

9. Porter M., Ketelhohn N., Artiganave A., Kelly J., Krasniqi M., Gi M. T. P., Zhang L. (2010) The Massachusetts Higher Education and Knowledge Cluster: [] *The Microeconomics of Competitiveness*, p.30 [in USA].

10. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y., Kdyrova I. (2022) The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*. № 2(3). P. 13-22. [in Ukrainian].

11. Bannikova, K. (2019) Potentsial orhanizatsiinoi kultury v upravlinni liudskymy resursamy mizhnarodnykh kompanii. [The potential of organizational culture in the management of human resources of international companies] Kharkiv: Vydavnychiy dim «NUA». [in Ukrainian].

12. Bondarenko V., Semenova A. (2020) Tsilovi oriientyry stratehichnoho rozvytku osvithoi polityky Ukrainy v umovakh intehratsii do yevropeiskoho osvithoiho prostoru osvithoi polityky Ukrainy v umovakh intehratsii do yevropeiskoho osvithoiho prostoru: sotsialni ta osobystisni vymiry osvithoiho prostir: sotsialnyi ta osobystisnyi vymiry kulturno-istorychnoi tsilisnosti. [Targets for the strategic development of educational policy of Ukraine in the context of integration into the European educational policy of Ukraine in the context of integration into the European educational space: social and personal dimensions of educational space: social and personal dimensions of cultural and historical integrity] *Osvita: Suchasni dyskursy*, t. 3, s. 13-26. [in Ukrainian].

13. Hliebova, N., Oleksenko, K., Oleksenko, R., Afanasieva, L. (2021) Subiektni aspekty sotsiologichnoho suprovodu protsesu pidhotovky suchasnoho vchytelia v konteksti rozbudovy novoi ukrainskoi shkoly. [Subjective aspects of sociological support of the process of training a modern teacher in the context of building a new Ukrainian school] *Linhvistyka i kultura Review*, v. 5, n. S1, s. 439-450. [in Ukrainian].

14. Kovalchuk V. A. (2013) Sutnist poniattia klasternoho mekhanizmu [elektronnyi resurs] [The essence of the concept of cluster mechanism [electronic resource]] *Ekonomichnyi visnyk Donbasu: naukovyi zhurnal*. Donetsk : Alma-mater. № 3(33). С. 202-206. [in Ukrainian].

15. Leshchachenko T. (2019) Analiz zarubizhnoho dosvidu vprovadzhennia dualnoi formy osvity ta dostupnosti yii v Ukraini. [Analysis of foreign experience in implementing the dual form of education and its availability in Ukraine] *Tekhnolohiia audytu ta rezervy vyrobnytstva*, t. 3, № 47, s. 31-38. [in Ukrainian].

16. Luhovyi, V., Sliusarenko, O., Talanova, Zh. (2019) Reitynh ta rozvytok universytetiv: vyklyky ta mozhlyvosti dlia Ukrainy. [Ranking and development of universities: challenges and opportunities for Ukraine] *Osvita: Suchasni dyskursy*, vyp. 2, s. 60-77. [in Ukrainian].

17. Liubchenko N. Potentsial osvithoiho klastera yak resurs innovatsiinoho rozvytku systemy osvity v umovakh suspilnykh transformatsii, [Potential of the educational cluster as a resource for innovative development of the education system in the context of social transformations] S.9 http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislyya_dyplom_osvina/1_2017/%D0%9B%D0%AE%D0%91%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf [in Ukrainian].

18. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine [electronic resource]] [elektronnyi resurs] / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy ; redkol. : V. H. Kremen (holova), V. I. Luhovyi (zast. holovy), A. M. Hurzhii (zast. holovy), O. Ya. Savchenko (zast. holovy) ; za zah. red. V. H. Kremenia. K. : Ped. dumka, 2016. — 448 s. (Do 25-richchia nezalezhnosti Ukrainy). Rezhym dostupu : <http://lib.iitta.gov.ua/166230/1/nac%20dopovid%202016.indd%20smal.pdf> [in Ukrainian].

19. Rosikhina, H.; Rosikhin, V.; Kahanovska, T. (2019) Problemy otsyfruvannia osvity v Ukraini. [Problems of digitization of education in Ukraine. Digitalization of education in Ukraine] *Tsyfrovizatsii osvity v Ukraini. Dosiahnennia v ekonomitsi, biznesi ta upravlinni Research*, 105/ [in Ukrainian].

20. Tsymbalenko N., Tarasenko I., Bielialov T. (2019) Vplyv demohrafichnykh protsesiv na formuvannia studentstva v Ukraini. [Influence of demographic processes on the formation of students in Ukraine] *Revista Espacios*, v. 40, n. [in Ukrainian].